

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 336.58:658.562

Є.Ю. МОСТОВИЧ,
студент 4-го курсу ННІ ЕіУ, Національний університет харчових технологій,
А.О. ЗАЙНЧКОВСЬКИЙ,
д.е.н., професор, завідувач кафедри прикладної економіки, Національний університет харчових технологій

Формування та ефективність використання нематеріальних активів підприємства

Статтю присвячено визначенню процесів формування нематеріальних активів та ефективності їх використання задля капіталізації на сучасних підприємствах.

Ключові слова: капітал, капіталізація, актив, нематеріальні активи, оцінка нематеріальних активів, інтелектуальний капітал підприємства, людський капітал підприємства.

Є.Ю. МОСТОВИЧ,
студент 4-го курсу УНІ ЕіУ, Национальный университет пищевых технологий,
А.А. ЗАЙНЧКОВСКИЙ,
д.э.н., профессор, заведующий кафедрой прикладной экономики, Национальный университет пищевых технологий

Формирование и эффективность использования нематериальных активов

Статья посвящена определению процессов формирования нематериальных активов и эффективности их использования для капитализации на современных предприятиях.

Ключевые слова: капитал, капитализация, актив, нематериальный актив, оценка нематериальных активов, интеллектуальный капитал предприятия, человеческий капитал предприятия.

E.Y. MOSTOVYCH,
4th year student ERI E&M NUFT,
A.O. ZAINCHKOSKY,

d.s.e., professor, head of the Department of Applied Economics

Formation and efficiency of enterprise intangible assets

The article is devoted to the processes of formation of intangible assets and efficiency of their use for capitalizing on modern enterprises.

Keywords: capital, capitalization, asset, intangible asset, valuation of intangible assets, intellectual capital of the company, human capital of the enterprise.

Постановка проблеми. Зростання конкурентоспроможності підприємств потребує ефективного використання природних, матеріальних, трудових та фінансових ресурсів. Водночас дедалі більшу роль стали відігравати нематеріальні активи, а їхня частка у структурі активів суб'єктів підприємницької діяльності постійно зростає.

Інтелектуальна власність відіграє ключову роль у всіх сферах суспільного життя. У сучасному світі інтелектуальна,

творча діяльність набуває дедалі більшого значення в найрізноманітніших сферах людської діяльності. Від того, наскільки значним є інтелектуальний потенціал суспільства і рівень його культурного розвитку, залежить успіх розв'язання посталих перед ним економічних проблем.

Функціонування зарубіжних компаній сьогодні переконливо доводить ключову цінність нематеріальних ресурсів, які забезпечують стратегічні переваги в умовах зростаю-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

чої конкуренції в економіці. Саме приділення уваги потенці- альним нематеріальним ресурсам утворило широкий спектр досліджень, пов'язаних з управлінням нематеріальними ре- сурсами підприємства, а також активне застосування мето- дичних принципів роботи з ними у практичній діяльності.

Зростання ролі нематеріальних активів з позицій поточних, а особливо перспективних результатів діяльності зумовлює необхідність розробки методичних підходів до їхнього аналі- зу, який за спрямованістю та змістом можна охарактеризу- вати як стратегічний.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми показує, що присутня значна кількість проблем з приводу викорис- тання нематеріальних активів на сучасних підприємствах. Про це свідчать багато наукових праць вітчизняних та зару- біжних вчених, а саме праці Б.В. Салихова, Н.Л. Гавкалова, І.В. Бриля, Н.В. Тарасенка, Г. Андрощука.

Роботи щодо виявлення нематеріальних ресурсів зосе- реджені у працях Р. Кроуфорда, Д. Джоя-Меттьюза, Д. Бел- ла, Сакаїї, Т. Стоун'єра, Т. Стюарта та інших учених. Заслу- говують на увагу дослідження О. Бузгаліна, А. Колганова.

Ряд вітчизняних спеціалістів, які досліджують проблеми обліку нематеріальних активів, мають своє бачення об'єкта нематеріальних активів, обліку та нарахування зносу.

Так, В.П. Завгородній вважає, що нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується підприємством з ме- тою використання протягом періоду більше одного року.

І.І. Пилипенко, у свою чергу, доводить, що нематеріаль- ні активи – це складова частина потенціалу підприємства, здатна забезпечувати економічну користь протягом віднос- но тривалого періоду.

Неоднозначність у визначенні об'єкта такої власності при- водить до того, що єдиних підходів до обліку, нарахування амортизації та списання нематеріальних активів немає. Ме- тодика аналізу нематеріальних активів, розглянута в еконо- мічних джерелах, потребує подальшого удосконалення.

Мета статті. Зростання інтенсивного впровадження не- матеріальних активів зумовлює необхідність визначення основних проблем, які виникають в процесі контролю ефек- тивності їх використання та правильності їх оцінки, визнання та обліку, а також пошуку нових комплексних підходів щодо вирішення таких проблем та підвищення ефективності вико- ристання нематеріальних активів.

Виклад основного матеріалу. Складовою частиною майна підприємства, яка здатна забезпечувати економіч- ну віддачу упродовж відносно тривалого періоду, є нема- теріальні активи. Основними характерними ознаками їх є відсутність матеріально-речової (фізичної) структури; ви-

користання упродовж тривалого часу; здатність приносити прибуток підприємству; високий рівень невизначеності що- до розміру можливого прибутку.

За твердженнями А.В. Алексеєва, нематеріальні активи – це категорія, яка виникає внаслідок володіння правами на об'єкти інтелектуальної власності або на обмежені ресурси та їхнього використання в господарській діяльності з отри- манням доходу [1, с. 83].

До нематеріальних активів включають:

1) права, що з'являються унаслідок володіння підприємством:

– патентами на винаходи, корисні моделі, промислові зразки;
– свідоцтвами на знаки для товарів та послуг, наймену- вання місця походження товару, фірмове найменування;

2) права, що виникають унаслідок володіння підприем- ством об'єктами авторського права (твори науки, літератури, мистецтва, комп'ютерні програми, бази даних);

3) права на використання створених на підприємстві не- традиційних об'єктів інтелектуальної власності (раціоналіза- торських пропозицій, ноу-хау, комерційних таємниць);

4) права на користування земельними ділянками та при- родними ресурсами;

5) монополні права та привілеї на використання рідкісних ресурсів, включаючи ліцензії на здійснення певних видів ді- яльності;

6) організаційні витрати на створення підприємства;

7) права, що з'являються унаслідок укладених підприєм- ством з іншими організаціями ліцензійних угод на викорис- тання об'єктів інтелектуальної власності.

Первісна вартість придбаного нематеріального активу складається з вартості придбання та інших витрат, безпосе- редньо пов'язаних з його придбанням і доведенням до стану, в якому він придатний для використання за призначенням. Первісна вартість нематеріального активу, створеного під- приємством, включає прямі витрати на оплату праці, прямі матеріальні витрати, інші витрати, безпосередньо пов'язані зі створенням цього нематеріального активу та приведен- ням його до стану придатності для використання за призна- ченням (оплата реєстрації юридичного права, амортизація патентів, ліцензій тощо).

Підприємство може здійснювати переоцінку тих немате- ріальних активів, щодо яких існує активний ринок. Сума до- оцінки залишкової вартості нематеріальних активів відо- бражується у складі додаткового капіталу, а сума оцінки – у складі витрат звітного періоду, крім окремих випадків.

При цільовому формуванні нематеріальних активів, яким має опікуватися керівництво підприємств, доцільно розуміти економічну доцільність інвестування у придбання, створен- ня або розвиток окремих складових нематеріальних активів,

Види нематеріальних активів

Нематеріальні активи		
Об'єкти промислової власності	Об'єкти інтелектуальної власності	Інші нематеріальні активи
Винаходи	Програмне забезпечення	Ноу-хау
Промислові зразки		Раціоналізаторські пропозиції
Корисні моделі	Бази даних	Найменування місця надходження товару
Товарні знаки	Бази знань	
Знаки обслуговування		

Джерело: складено за дослідженнями автора А.В. Алексеєва [1].

оскільки саме фінансово-економічні результати діяльності підприємства є достовірним критерієм оцінювання правильності стратегічного вибору [2].

На сьогодні існує досить багато спроб визначити ефективності діяльності підприємства. Проте ключовим проблемним моментом цих методичних підходів є неможливість виявити причино-наслідкові зв'язки між системою управління та результатами діяльності підприємства. Таким чином, вартісно-орієнтований підхід став домінуючим у прийнятті управлінських рішень, зокрема стратегічних. Крізь призму динаміки капіталізації вартості підприємства оцінюється ефективність управління, мотивуються менеджери підприємств, формується політика управління активами. Саме капіталізація вартості характеризує здатність підприємства ефективно використовувати свої ресурси, перетворювати їх у високоліквідні активи, що працюють створюючи певні конкурентні переваги, які важко імітувати конкурентам, що підвищують їх інвестиційну привабливість для акціонерів та стратегічних інвесторів підприємства. Суть капіталізації виявляється, з одного боку, через процес перетворення різних видів ресурсів на капітал, тобто вартість, що створює додану вартість, а з іншого – через результат, який проявляється у прирощенні вартості бізнесу.

Незважаючи на багатогранність істотних характеристик, кінцевим результатом капіталізації є прирощення цінності (вартості), за рахунок якої підприємство посилює опір до зовнішніх загроз та формує резерв майбутнього зростання. Як стверджує автор, капіталізація виступає похідною величиною від зростання підприємств, тобто результатом агрегації управлінських рішень щодо пошуку шляхів підвищення вартості суб'єктів господарювання [4, с. 483]. Виявлення факторів впливу на капіталізацію підприємства, їх ідентифікація та визначення механізму перетворення їх дії у вартісні параметри діяльності підприємства – надскладне завдання внаслідок відсутності прямої залежності наявності у підприємства активів, зокрема нематеріальних активів, та динаміку капіталізації підприємства. Основне припущення при визначенні вартості бізнесу ґрунтується на тому, що теперішня вартість дорівнює вартості майбутніх вигод, які отримує власник, володіючи даним бізнесом.

Організаційно-економічний механізм формування та розвитку нематеріальних активів. Існує два варіанти вирішення проблеми підвищення частки нематеріальних активів в капіталізації компанії: 1) традиційний метод використання нематеріальних активів на основі підвищення їх вартості в управлінському та бухгалтерському обліку; 2) інноваційний метод на основі створення системи стратегічного управління такими активами. За традиційним методом нематеріальних активів розглядаються як майнові об'єкти. Цей підхід зосереджений на інвентаризації та незалежній оцінці вартості нематеріальних активів на основі прямих (порівняльного, витратного) або непрямих (через різницю капіталізації компанії та вартості її чистих активів) методів. Проте даний підхід не забезпечує реального управління нематеріальними активами, а отже й забезпеченням конкурентоспроможності підприємства [3, с. 20–23]. Застосування стратегічного підходу ґрунтується на використанні ринкової капіталізації як одного з ключових цільових стратегічних показників підприємства, що визначається як дисконтована сума очікуваних грошових потоків від використання активу.

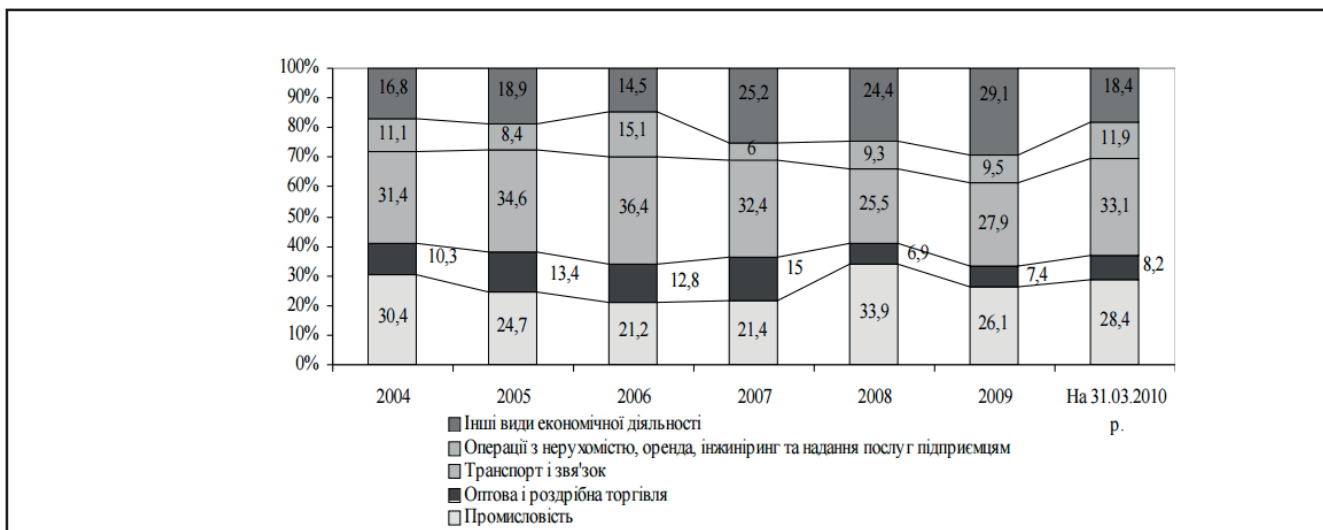
Даний підхід передбачає здійснення таких заходів: а) формування системи стратегічних цілей і завдань в сфері формування, використання та розвитку нематеріальних активів (наприклад, у форматі стратегічних карт із застосуванням аналітичних методів та стратегічних сесій); б) дослідження ринків, на яких діє підприємств, через призму виявлення стратегічно важливих напрямів; в) формування переліку і вимог до нематеріальних активів, що визначають ключові ринкові переваги, ефективність та стійкість підприємства та його розвитку; г) інвентаризація нематеріальних активів, у тому числі фонду знань, накопичених підприємством; д) формування комплексу управлінських заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання та створення стратегічно цінних нематеріальних активів; е) формалізація нематеріальних активів (у тому числі знань, ділової репутації підприємства) шляхом реєстрації прав, незалежної оцінки, обґрунтування стратегічної цінності таких активів для потенційних інвесторів та клієнтів.

На сьогодні нарахування амортизації потребує узгодження законодавчої політики. Амортизація нематеріальних активів – постійне списання вартості нематеріальних активів у процесі їх виробничого використання. Вона покликана компенсувати витрати, понесені підприємством при їх придбанні, і забезпечити формування джерела фінансування майбутніх придбань відповідних активів. Амортизаційні відрахування проводяться щомісячно, починаючи з місяця, наступного за місяцем, в якому актив став придатний до використання, і закінчуються з місяця, наступного за місяцем вибуття. Протягом терміну корисного використання об'єкта нематеріальних активів амортизація його не зупиняється, окрім випадків консервації підприємства. Нарухування амортизаційних відрахувань не залежить від фінансового результату діяльності підприємства.

Необхідність в оцінці інтелектуальної власності та нематеріальних активів виникає за таких умов:

- у разі купівлі-продажу ліцензій;
- при укладанні договорів на передачу ноу-хау;
- під час передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності до статутного фонду підприємств;
- при укладанні договорів про спільну діяльність;
- якщо необхідно визначити збитки внаслідок несанкціонованого використання інтелектуальної власності при недобросовісній конкуренції;
- коли встановлюється обґрунтована ринкова вартість підприємства з метою купівлі-продажу майна;
- при отриманні кредитів під заставу;
- під час визначення бази для оподаткування;
- при страхуванні майна;
- при визначенні вартості паїв учасників під час реорганізації чи ліквідації підприємства.

Основним видом вартості, який розглядається при оцінці нематеріальних активів, є ринкова вартість. У міжнародних стандартах оцінки дається таке її визначення: «Ринкова вартість – це розрахована сума на дату оцінки, за яку інтелектуальна власність обмінюється між покупцем і продавцем за комерційною угодою, під час якої кожна із сторін діяла компетентно, виважено і без примусу». Ринкова вартість визначається як найвірогідніша ціна на ринку на дату оцінки. Це максимальна ціна, яку може отримати продавець, та мінімальна, яку може запропонувати покупець. Вважається

Динаміка врахування НМА в економіці України у 2005–2010 роках

ся, що покупець не заплатить за конкретну інтелектуальну власність ціну більшу, ніж коштує інша, подібна до неї з тими ж самими споживчими якостями. Оцінювач аналізує реальні ринкові угоди і порівнює оцінюваний об'єкт з іншими, які мають аналогічні споживчі якості [7].

І.В. Бриль зазначає, що формування та ефективне використання нематеріальних активів у промисловому секторі України є важливим ресурсом створення доданої вартості і розвитку інноваційних процесів в економіці. Оформлення та постановка на баланси промислових підприємств інтелектуальної власності та технологій в якості нематеріальних активів сприятиме підвищенню капіталізації підприємств, що позитивно вплине на їхню інвестиційну привабливість на міжнародному ринку злиттів і поглинань, допоможе змінити структуру виробничого капіталу, підвищити наукоємність виробленої продукції і збільшити її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках [5, с. 207].

Нематеріальні активи промислового комплексу України формують вагомий частину нематеріальних активів економіки в цілому.

Так, протягом 2005–2010 років максимальне значення частки нематеріальних активів промислового сектору у загальній вартості нематеріальних активів в економіці України сягало 33,9% у 2008 році, мінімальне – 21,2% у 2006 році.

Висновки

Наведені у статті результати аналізу різноманітних трактувань природи нематеріальних активів підприємства та підходів до можливостей реалізації стратегічного управління ними дозволяють зробити такі висновки, що під нематеріальними активами слід розуміти довгострокові вкладення в придбання об'єктів промислової та інтелектуальної власності, а також інших аналогічних майнових прав, що визнаються об'єктом права власності конкретного підприємства і приносять дохід у конкретний період часу. До складу нематеріальних активів відносяться торговельні марки; фірмові назви, знаки, репутація; патенти, винаходи та ноу-хау; ліцензії та франшизи; електронні бази даних; права користування тощо.

Визначено, що оцінка і використання нематеріальних активів на підприємстві має безпосередній економічний вплив на фінансовий стан компанії, рівень її капіталізації, що дозволяє:

- сформувати значний статутний фонд без додаткових грошових вкладень;
- при постановці на баланс нематеріальні активи амортизуються як і всі активи, включаються до собівартості продукції і на законних підставах не обкладаються податком на прибуток;
- збільшується вартість (капіталізація) підприємства за рахунок нематеріальних активів.

Розширення бази ресурсів в Україні, що спрямовуються у ринковий оборот підприємства та приносять прибуток, має відбуватися за рахунок формування нематеріальних активів, інтелектуального та людського капіталу. Їх повноцінний розвиток сприяє збільшенню капіталізації підприємств.

Список використаних джерел

1. Алексеева А.В., Бакун Ю.В. Облік нематеріальних активів і матеріальних та швидкозношуваних предметів: Навч. посіб. – К.: Київ. держ. торг. – екон. ун-т, 2000. – 83 с.
2. Аналіз ефективності використання нематеріальних активів [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ceae.ru/pubocennematact.htm>
3. Андрощук Г. Економічна значимість авторського права // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2008. – №1. – С. 18–28.
4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М.: Академия, 2004. – 783 с.
5. Бриль І.В. Стратегія управління інтелектуальним капіталом підприємств / І.П. Булеев, А.Я. Берсуцький, І.В. Бриль / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк: ДонУЕП, 2013. – 207 с.
6. Джой-Меттьюз Д. Развитие человеческих ресурсов / Д. Джой-Меттьюз, Д. Меггинсон, М. Сюрте. – М.: Эксмо, 2006. – 429 с.
7. Порядок експертної оцінки нематеріальних активів, затверджений наказом Фонду держмайна України з питань науки і технологій від 27 червня 1995 р. №969/97: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Стюарт Т.А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации / Т. Стюарт; пер. с англ. В.А. Ноздриной. – М.: Полколение, 2007. – 368 с.